

EMANCIPAREA ȚIGANILOR ÎN BASARABIA*

EMANCIPATION OF ROMANI PEOPLE IN BESSARABIA

Valentin TOMULEȚ

Departamentul Istoria Românilor
Universală și Arheologie, Facultatea de Istorie și Filosofie, USM
E-mail: tomulețvalentin@yahoo.ro
ORCID: 0000-0003-4696-2064

Rezumat: Pe baza unui bogat material factual inedit din arhivă, autorul analizează statutul și procesul de emancipare a sclavilor romi basarabeni, care s-a desfășurat în baza Statutului emis prin decretul Senatului din 2 martie 1861. Statutul proclama că sistemul de iobăgie/sclavie a fost desființat odată pentru totdeauna în Basarabia. Romilor eliberați din această dependență li se acordau drepturi similare țăranilor liberi înscrși în comunele satești și celor stabiliți pe proprietățile moșierilor.

Statutul din 2 martie 1861 nu a schimbat însă substanțial situația și statutul poporului rom din Basarabia, din simplul motiv că o mare parte dintre ei (în special cei din curte și rățăcitori) nu erau fermieri pricepuți, așezați cu greutate în comunitățile satești unde nu au avut de ales decât să urmeze un mod de viață sedentar; de cele mai multe ori au fost întâmpinați la rece de săteni. Drept urmare, unii dintre ei s-au mutat în orașe și orașe, crescând rangul de meșteșugari, lăutari, muncitori sezonieri etc. De aceea, problemele legate de modul tradițional de viață al romilor, de integrarea acestei noi populații libere a Basarabiei în viața rurală și urbană s-a dovedit a fi mult mai dificilă decât se credea inițial.

Cuvinte cheie: Basarabia, Imperiul Rus, popor rom, sclavie, emancipare

Abstract: Based on a rich unpublished factual material from the archive, the author analyses the status and the process of emancipation of the Bessarabian Roma slaves, that was carried out on the basis of the Statute issued by the Senate decree of March 2nd, 1861. The Statute proclaimed that the system of serfdom/slavery was abolished once and for all in Bessarabia. The freed Roma from this dependence were granted similar rights to free peasants registered in village communes and to those settled on the properties of the landlords.

However, the Statute of March 2nd, 1861 did not substantially change the situation and status of the Romani people in Bessarabia, for the simple reason that a large part of them (especially the courtyard people and wanderers) were not skilled farmers, settled with difficulties in village communities where they had no choice but to follow the sedentary way of life; most of the time they were met coldly by the villagers. As a result, some of them moved to cities and towns, increasing the ranks of craftsmen, fiddlers, seasonal workers etc. Therefore, the problems related to the traditional way of the Roma lifestyle, the integration of this new free population of Bessarabia in the rural and urban life proved to be much more difficult than initially thought.

Keywords: Bessarabia, Russian Empire, Romani people, slavery, emancipation

Formularea problemei

De la început trebuie să constatăm că spre deosebire de alte categorii sociale despre țiganii din Basarabia s-a scris mai puțin. În istoriografia postbelică din Republica Moldova lipsește, un studiu monografic care ar reflecta situația țiganilor din Basarabia în primele decenii după anexarea ei la Imperiul Rus. Totuși trebuia să constatăm că cercetătorii care au avut ca temă de cercetare procesele demografice sau cei care au cercetat situația social-economică a Basarabiei în secolul al XIX-lea au analizat tangențial și tematica țiganilor.

* **Articol realizat în baza Proiectului de cercetare:** Evoluția istorică a Moldovei din antichitate până în epoca modernă în contextul civilizației europene. Basarabia în cadrul Imperiului Rus. Sinteză academică, studii, documente și materiale. Partea I **cu cifrul 20.80009.0807.36.**

¹ Despre această categorie socială a se vedea mai detaliat: А.Егунов, *О цыганах Бессарабии*. În: Записки Бессарабского областного статистического комитета (ЗБОСК), Кишинев, 1864, том. I, с. 109-123; В.С. Зеленчук, *Население Бессарабии и Поднепровья в XIX в. (Этнические и социально-демографические*

Pentru a înțelege acele schimbări care au intervenit în situația acestei categorii sociale, la început, să o definim și să analizăm succint fiecare categorie în parte, evidențiind politica țarismului față de această categorie socială. Aceasta ne va da posibilitatea de a determina statutul social, fiscal și juridic al acestei categorii sociale din Basarabia sub regim de dominație țaristă și să înțelegem mai adecvat problemele legate de emanciparea țiganilor.

Categorii de țigani în Basarabia

Țiganii prezintă o categorie socială cu statut deosebit (aservită) din Basarabia Regulamentul privind organizarea regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818, atestă în provincia nou-anexată la Imperiul Rus următoarele categorii sociale: *clerul, nobilimea, boiernașii, mazilii, ruptașii, negustorii și mica burghezie, țăranii sau coloniștii agricoli, țăganii* (care aparțineau statului și moșierilor) și *evreii*.

Potrivit Regulamentului din 1818, țiganii erau împărțiți în două categorii distincte: *țiganii care aparțineau statului*, aceștia fiind supravegheați nemijlocit de către Guvernul Regional, și *țiganii șerbi*, care aparțineau clerului, nobilimii, boiernașilor², mazililor și negustorilor și care depindeau direct de aceste categorii sociale. Țiganii de stat plăteau în vistieria statului impozitul denumit *dajdia*, în baza hrisoavelor pe care le dețineau. Țiganii care aparțineau persoanelor particulare, adică șerbi, erau scutiți de toate impozitele, prestațiile și dările – atât de cele de stat, cât și de cele obștești³.

Categoria de bază a țiganilor o constituiau cea a țiganilor ce aparțineau Coroanei (*коронные цыгане*), considerată etnie aservită, răspândită în întreg spațiul românesc, numiți în actele oficiale rusești *țigani ai Coroanei*. Țigani ai Coroanei sunt țiganii care aparțineau statului. După anexarea Basarabiei la Rusia această categorie socială a fost înscrisă în categoria țăranilor de stat. În 1812 țiganii Coroanei constituiau 340 familii⁴, în 1836 numărul lor a crescut până la 640 familii.

Țiganii Coroanei plăteau în vistieria statului câte 10 rub. asigurate de familie, în afară de 38 de familii, al căror statut încă nu era determinat. Țiganii se aflau sub administrarea unui Oficiu special pentru țiganii domnești subordonat Guvernului Regional, alcătuit dintr-un administrator, doi supraveghetori și un conțopist⁶.

Statistica cu referire la țiganii care aparțin Coroanei atestă că ei nu constituiau o categorie socială numeroasă: în 1823 – 614 familii⁷, în 1824 – 710, în 1825 – 701, în 1826 – 707, în 1827 – 740, în 1828 – 745, în 1829 – 758, în 1830 – 758, în 1831 – 765, în 1832 – 783, în 1833 – 795, în 1834 – 837 și în 1835 – 837 familii⁸.

Conform unor date oficiale prezentate la 23 noiembrie 1827 Consiliului Suprem al Basarabiei de guvernatorul general al Novorosiei și rezidentul plenipotențiar al Basarabiei M.S. Voronțov, țiganii Coroanei se împărțeau în trei categorii distincte:

процессы), Кишинев, 1979, с. 57-60, 213-219; К.Крыжановская, *Из истории крепостных цыган Бессарабии в первой половине XIX века*. În: Труды Центрального Государственного Архива МССР. Кишинев, 1962, том. I, с. 221-241; И.А. Анцупов, *Миграция цыган в городах Бессарабии в XIX в.* În: Ежегодник Института Межэтнических Исследований Академии Наук Республики Молдова. Кишинев, 2000, том. I, с. 13-18; V.Achim, *Țiganii în istoria României*, București, 1998, p. 16-25; T.Sârbu, *Țiganii din Basarabia*. În: Romii în istoria României. Antologie și bibliografie, București, 2002, p. 94-103; I.Duninica, *Romii basarabeni în secolul al XIX-lea*. În: Anuarul Institutului de Cercetări Interetnice, Chișinău, 2006, vol. VI, p. 42-48; Dinu Poștarencu, *Aspecte demografice referitoare la țiganii din Basarabia (secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea)*. În: *Interstitio. East European Review of Historical and Cultural Anthropology*, 2010, vol. II, nr. 2 (4), p. 51-83.

¹ *Устав образования Бессарабской области 1818 г.*, Кишинев, 1818, Предисловие, с. 16.

² *Boiernașii* aveau dreptul de a se angaja la serviciu în instituțiile de stat; erau scutiți de pedeapsa corporală și eliberați de plata impozitelor și îndeplinirea prestațiilor²; aveau dreptul să dispună de proprietăți funciare și chiar de țigani șerbi (*Устав образования Бессарабской области 1818 г.*, p. 17-18).

³ *Устав образования Бессарабской области 1818 г.*, с. 20-21.

⁴ În raportul din 19 mai 1813 adresat împăratului, Scarlat Sturdza scria că printre ceilalți locuitori ai regiunii Basarabia sunt și 221 familii de țigani care aparțin Coroanei (Arhiva Națională a Republicii Moldova / ANRM, F. 2, inv. 1, d. 65, f. 56).

⁵ Я.С. Гросул, *Крестьяне Бессарабии (1812-1861 гг.)*, Кишинев, 1956, с. 126.

⁶ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 931, p. III, f. 428 verso.

⁷ Conform datelor prezentate în septembrie 1823 de Oficiul regional din Basarabia pentru țiganii domnești în Basarabia erau 877 familii de țigani ai coroanei și 33 familii de țigani contestate de stat și moșieri (ANRM, F. 88, inv. 1, d. 100, f. 191-191 verso).

⁸ Arhiva de Stat din regiunea Odesa (ASRO), F. 1, inv. 249, d. 201, b-37, f. 1-4.

1. Țigani ursari – duceau un mod de viață nomad și practicau, în fond, meseria de fierar. În special, în această categorie intrau fierarii (potcovarii) și muzicanții ambulanti care evoluau însoțiți de urși domesticiți¹. Din alte surse aflăm că țiganii ursari erau țigani pribegi, care se ocupau în fond cu meseria de fierar și cu dresarea urșilor². Potrivit recensământului fiscal din 1824, în Basarabia erau 177 familii de țigani ursari³, inclusiv 44 familii în ținutul Orhei⁴. Către începutul secolului al XIX-lea majoritatea țiganilor ursari au încetat de a mai evolua însoțiți de urși dresați, au trecut la modul sedentar de viață, ocupându-se cu fierăritul.

2. Țigani lingurari (528 familii, conform datelor din 1827) – trăiau pe pământurile moșierești, în baza unor înțelegeri cu moșierii. Unii din ei se ocupau cu agricultura și creșterea vitelor, îmbinând și meseria de fierar⁵. Potrivit recensământului fiscal din 1824, în Basarabia erau 594 familii de țigani lingurari⁶, inclusiv 547 familii în ținutul Orhei⁷.

Din cererea depusă la 26 septembrie 1826 de bulibașii Tanas Tricolici și Gheorghe Russu, în numele celor 600 familii de țigani lingurari, pe numele guvernatorului general al Novorosiei și rezidentului plenipotențiar al Basarabiei M.S. Voronțov, prezentată la discuție Consiliului Suprem al Basarabiei la 28 septembrie, constatăm că „[...] ei, împreună cu comunitatea lor, locuiesc din timpuri mai vechi, în unul și același loc nu separat, similar țiganilor lăieși sătrari, dar permanent în păduri, pe pământuri mănăstirești și moșierești, din ținutul Orhei. De zece și mai mulți ani se ocupă cu confecționarea veselei din lemn, sub conducerea unui șef special, iar acest meșteșug constituie unicul lor mijloc de existență. Cu agricultura ei se ocupă destul de puțin, încât ceea ce obțin nici pe departe nu este suficient pentru hrana zilnică. Alte ocupații ei nu cunosc, dar nici nu au predilecții față de ele”⁸. În activitatea lor ei se conduceau de legile aprobate la 25 martie 1793 de Domnul Moldovei Mihai Suțu, 1 martie 1802 de Alexandru Nicolae Suțu, instrucțiunile lui Alexandru Constantin Moruzi din 1 ianuarie 1806 și dispoziția fostului viceguvernator Krupenski din 12 noiembrie 1813, ce le acordau dreptul de a trăi liber în locurile unde ei pot să se ocupe cu artizanatul⁹. Țiganii lingurari nu vroiau să se conformeze deciziei imperiale de a se transfera cu traiul în orașe sau sate, pe pământurile statului, aducând diverse argumente. La 28 septembrie 1826 Consiliul Suprem al Basarabiei respinge cererea țiganilor lingurari de a-i lăsa să trăiască dispersați în locurile lor de altădată și i-a obligat să se mute cu traiul în Chișinău sau în sate pe pământurile statului, argumentând că ei pot în orice moment să se deplaseze în codrii Orheiului și să-și continue meșteșugul fără mari pierderi¹⁰.

3. Țigani lăieși (189 familii, conform datelor din 1827) – trăiau în diferite regiuni ale Basarabiei, vara în șatre, iar iarna în bordeie. Cu începutul primăverii și până toamna târziu țiganii lăieși umblau prin sate și se ocupau cu meșteșugăritul, inclusiv cu ghicitul, muzica și comercializarea cailor. Ei se împărțeau în cete. Fiecare ceată număra câte 100 de șatre în frunte cu un staroste, numit *judia*¹¹. Din considerentul că trăiau în șatre ei mai erau numiți și *țigani sătrari*¹². Potrivit recensământului fiscal din 1824, în Basarabia erau 215 familii de țigani lăieși¹³, inclusiv 17 familii în ținutul Orhei¹⁴. Unii din ei aveau case proprii, practicau meseria de fierar și cizmăria¹⁵.

Din categoria țiganilor lăieși făceau parte și *țiganii netoți*, care era considerată cea mai înapoiată categorie a țiganilor lăieși, care nu aveau o specializare gospodărească concretă, dar se ocupau cu ghicitul și cerșitul¹⁶.

¹ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 931, p. III, f. 421, 428.

² В.С. Зеленчук, *Население Бессарабии и Поднепровья в XIX в. (Этнические и социально-демографические процессы)*, Кишинев, 1979, с. 59-60.

³ ANRM, F. 123, inv. 1, d. 25, f. 44.

⁴ *Ibidem*, f. 75-79 verso.

⁵ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 931, p. III, f. 421, 428.

⁶ ANRM, F. 123, inv. 1, d. 25, f. 44.

⁷ *Ibidem*, f. 75-79 verso.

⁸ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 761, p. III, f. 645, 656-556 verso.

⁹ *Ibidem*, f. 657.

¹⁰ *Ibidem*, f. 658 verso.

¹¹ ANRM, F. 88, inv. 1, 1836, d. 539, f. 8-8 verso.

¹² В.С. Зеленчук, *Население Бессарабии и Поднепровья в XIX в.*, с. 59.

¹³ ANRM, F. 123, inv. 1, d. 25, f. 44.

¹⁴ *Ibidem*, f. 75-79 verso.

¹⁵ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 931, p. III, f. 421, 428.

¹⁶ В.С. Зеленчук, *Население Бессарабии и Поднепровья в XIX в.*, с. 59.

Țarismul a întreprins măsuri concrete în vederea sedentarizării Țiganilor lăieși. La 15 octombrie 1826, Consiliul Suprem al Basarabiei discută adresa din 16 mai 1821 a Direcției financiare a Guvernului Regional cu privire la impozitarea Țiganilor lăieși, din care aflăm că 50 familii de Țigani lăieși au fost transferați în ținutul Bender, în târgușorul Căușeni, iar dările la care au fost impuși din 1817 erau pentru ei insuportabile.¹

O altă categorie de Țigani cunoscută în Moldova medievală era cea a *Țiganilor rudari (aurari)*. Aceștia lucrau la explorarea aurului, atât în Țara Românească cât și în Moldova și erau înscrși în catastife speciale.² Spre deosebire de Țara Românească, în Moldova această categorie era neînsemnată și către începutul secolului al XIX-lea aproape a dispărut. Cercetătorul V.S. Zelenciuk consideră că de la această grupă de Țigani provine categoria de Țigani aurari, care vorbesc în limba veche Țigănească, se ocupă cu confecționarea bijuteriilor din aur și a cazanilor din aramă. În Basarabia, după anexarea ei la Imperiul Rus, această categorie este neînsemnată.

O altă categorie de Țigani erau *Țiganii vatrari*. Aceștia și-au căpătat numele de la cuvântul românesc *vatra focului (vatros)*, adică – cuptor (sobă). Țiganii vatrari locuiau în orașe, târguri și în sate, dar cei mai mulți pe lângă curțile moșierești în calitate de slugi. Se ocupau în fond cu agricultura și meșteșugăritul.⁴ Din rândurile lor se evidențiază categoria Țiganilor-muzicanți – *lăutarilor*.

Pe treapta cea mai inferioară se aflau *Țiganii șerbi* – Țiganii care aparțineau moșierilor, mănăstirilor, boiernașilor și mazililor. Potrivit Regulamentului din 1818, Țiganii șerbi erau scutiți de prestațiile de stat și obștești și îndeplineau doar prestații în folosul proprietarilor. Ei erau folosiți în calitate de slugi și meșteșugari.

Unii Țigani se așezau cu traiul în satele din Basarabia, activând în calitate de fierari sau ocupându-se cu alte activități necesare mediului rural, dar numărul lor era mic, de regulă una sau două familii. În multe cazuri, aceștia erau Țiganii care aparțineau moșierului, care munceau în gospodăria acestuia.

Statutul social al Țiganilor din Basarabia

Statutul juridic al Țiganilor din Basarabia poate fi stabilit în baza aceluiași *Regulament din 1818*, care stipula că „...nobililor (boierilor – V.T.) li se acordă în egală măsură drepturile și privilegiile ce le sunt acordate nobilimii ruse, cu păstrarea concomitentă a privilegiilor vechi moldovenești. Drepturile personale ale nobilimii din regiunea Basarabia, în același rând proprietatea mobilă și cea imobiliară, *precum și Țiganii se confirmă a fi proprietatea lor pe veci (sublinierea noastră)*, în baza hrisoavelor și documentelor, inclusiv a legilor ce confirmă această proprietate”⁶. Prin urmare, Țiganii care se aflau pe pământurile moșierilor sau altor proprietari funciari constituiau o categorie socială aservită.

Pentru administrarea cu Țiganii Coroanei în 1815 este instituit Oficiul regional din Basarabia pentru Țiganii Coroanei. El făcea parte din Departamentul I executiv al Guvernului Regional al Basarabiei. În competența Oficiului era recensământul Țiganilor domnești, amplasarea lor pe pământurile statului, perceperea impozitelor etc.⁷

Țarismul a întreprins numeroase măsuri pentru a stopa migrarea Țiganilor din imperiu încă până la anexarea acestui teritoriu la Imperiul Rus (31 decembrie 1783, 4 și 25 noiembrie 1784, 16 iulie 1800, 17 iunie 1803, 20 aprilie 1809, 28 septembrie 1811) și a-i înscrie în comunitățile sătești și orășenești, dar fără rezultat. În alte cazuri, țarismul a stimulat statornicirea Țiganilor în diferite regiuni ale imperiului. Spre exemplu, prin decretul din 8 februarie 1829, Țiganii care se strămutau cu traiul în Novorosia erau scutiți pe o perioadă de 4 ani de plata impozitelor. O nouă încercare de a-i înscrie pe Țigani în comunitățile sătești și orășenești este întreprinsă la 13 martie 1839 (publicată la 24 aprilie). Guvernatorul general al Novorosiei și Basarabiei urma să adune informații despre toți Țiganii înscrși în comunitățile sătești și orășenești și despre ocupațiile lor. Țiganii care nu aveau loc de trai permanent urmau să fie înscrși în comunitățile sătești sau orășenești, dar fără a cauza careva prejudicii țăranilor, fiind repartizați câte o familie sau două în fiecare sat, iar administrația sătească avea să urmărească activitatea lor. Numai după aceasta, la decizia obștii sătești, ei puteau primi câte un pașaport pentru o persoană din familie. Țiganii care vor fi prinși și după această măsură

1 ANRM, F. 3, inv. 1, d. 761, p. I, f. 357, 358.

2 P.P. Panaitescu, *Obștea sătească în Țara Românească și Moldova*, București, 1964, p. 392.

3 В.С. Зеленчук, *Население Бессарабии и Поднепровья в XIX в.*, с. 59.

4 ANRM, F. 88, inv. 1, 1836, d. 539, f. 8-8 verso.

5 В.С. Зеленчук, *Население Бессарабии и Поднепровья в XIX в.*, с. 60.

6 *Устав образования Бессарабской области 1818 г.*, Предисловие, с. 17.

7 А.Накко, *Бессарабская область в историческом, экономическом и статистическом отношении* (рукопись), Кишинев, 1879, с. 170 об.-171.

în vagabondaj urmau să fie dați judecății. Data limită de înscriere a țiganilor în localitățile de stat era fixată 1 ianuarie 1841¹. În 1839, o parte din țigani au fost înscriși în Armata de cazaci de la Dunăre².

Regulamentul confirmă că populația Armatei Căzăcești Dunărene era alcătuită din: **a)** foștii cazaci din Delta Dunării și din Bugeac; **b)** greci, sârbi, bulgari și albanezi, care au făcut serviciul în calitate de voluntari în armata rusă în timpul războiului ruso-turc din anii 1828-1829 și **c)** țigani sedentari ai Coroanei și alte categorii de populație, înscrise în armata rusă în diferite perioade de timp³.

Potrivit dispoziției Comitetului de Miniștri din 20 iulie 1843, țiganii Coroanei urmau a fi așezați câte una sau mai multe familii printre țăranii de stat, pe pământurile statului⁴. Dar, aceste măsuri au fost puțin efective. Țiganii trăiau în mizerie și sărăcie, cu greu se adaptau la modul de viață sedentar și, drept rezultat, hoinăreau dintr-un loc în altul.

Emanciparea țiganilor basarabeni

Pe teritoriul Basarabiei, din categoria țăranilor iobagi făceau parte doar țiganii particulari (curtenii, vătrașii și hoinarii), cealaltă categorie, cum constatam *supra* – țiganii coroanei, încă în anii '30 ai secolului al XIX-lea au fost incluși în categoria socială a țăranilor de stat (către anul 1861, aceștia aparțineau Ministerului Proprietăților Statului și Armatei Căzăcești de la Dunăre). Astfel, în baza reformei agrare din 19 februarie 1861, doar țiganii basarabeni particulari au fost eliberați, fiind oficial unicii șerbi în acest teritoriu.

Țiganii șerbi basarabeni au fost eliberați în baza *Regulamentelor suplimentare cu privire la persoanele din regiunea Basarabia, eliberate în 1861 de dependența iobăgăstă*, fiind trecuți în categoria țăranilor contribuabili. Acest Regulament a fost publicat în baza decretului Senatului din 2 martie 1861 (№36650)⁶. Regulamentul era alcătuit din 5 compartimente și se referea la: **1.** drepturile persoanelor eliberate de dependența iobăgăstă; **2.** relațiile persoanelor eliberate de dependența iobăgăstă cu proprietarii funciari în decursul a doi ani, după confirmarea acestui Regulament; **3.** finisarea relațiilor de dependență; **4.** despre îndeplinirea prestațiilor de stat și dărilor de către persoanele eliberate de dependența iobăgăstă și **5.** despre transpunerea în viață a acestui Regulament.

Regulamentul stipula că sistemul de iobăgie/robie a fost suprimat pentru totdeauna în Basarabia. Cei eliberați din această dependență li se acordă drepturi similar țăranilor liberi înscriși în obștile satești și celor așezați pe pământurile moșierești. Persoanele eliberate de sistemul de iobăgie, inclusiv țăranii de la curte (mulți din aceștia în Basarabia fiind țigani), urmau a fi înscriși în categoria țăranilor liberi din cadrul obștilor satești, precum și pe pământurile moșierești și mănăstirești, în acele localități, unde aceștia erau înscriși.

Averea mobilă a foștilor iobagi/robi, obținută, până la emiterea acestui Regulament, atât de ei, cât și cea pusă la dispoziție de proprietari, devenea proprietatea acestora; cât privește averea imobilă, obținută până la emiterea Regulamentului, aceștia beneficiau de drepturile, stipulate în articolele privind situația generală a țăranilor, eliberați din dependența iobăgăstă (36657)⁷.

Din momentul anunțării, în fiecare localitate, a acestui Regulament, persoanele eliberate din sistemul de iobăgie, puteau fi supuse sancțiunilor și pedepselor doar în urma deciziilor judecătorești: *în sate* – în baza deciziilor judecătorilor satești, iar *în orașe* – în baza dispozițiilor polițiilor orașenești. Conform legislației în vigoare erau prevăzute următoarele sancțiuni: **a)** la plăți bănești, de la o rublă până la o zece; **b)** la închisoare, de la o zi până la 5, hrăniți cu pâine și apă; **c)** impuși la munci obștești, cu o durată de la o zi până la 5; **d)** la pedepse cu nuiua, nu mai mult de 15 lovituri.

În cazul încălcărilor de către proprietar a prevederilor stipulate în Regulament, foștii iobagi/robi aveau dreptul să se plângă administrației locale. În cazul în care plângerea reclamațiilor era întemeiată, iar moșierul

¹ Полное собрание законов Российской империи (ПСЗРИ), Собр. II, т. XIX, отд. первое, 1839, №11912, СПб., 1840, с. 219-220.

² В.С. Зеленчук, *Население Бессарабии и Поднепровья в XIX в.*, с. 214.

³ ПСЗРИ, Собр. II, т. XIX, 1844, отд. первое, №18526, СПб., 1845, с. 847-848.

⁴ ПСЗРИ, Собр. II, т. XVIII, 1843, отд. первое, №17044, СПб., 1844, с. 473.

⁵ I.Duminica, *Romii/țiganii din Republica Moldova: o comunitate etnoculturală inedită în spațiul tradițional istoric carpato-danubiano-pontic*. În: Akademos, nr. 3 (34), septembrie, 2014, p. 144.

⁶ 36673. – Февраля 19. *Высочайше утвержденныя Правила о людях, вышедших из крепостной зависимости, в Бессарабской области*.

⁷ ПСЗРИ. Собр. II, т. XXXVI, отд. первое, 1861, №36657, СПб., 1863, с. 141-169.

nu era de acord să satisfacă cerințele reclamațiilor, dosarul era trimis spre examinare în Judecătoria de Județ și de District.

Articolele stipulate în prima parte a Regulamentului atestă schimbarea statutului foștilor iobagi/robi, acordarea libertăților, drepturilor și privilegiilor de care aceștia puteau beneficia, deși modalitatea de implementare a acestor dispoziții nu a fost una ușoară.

Însă, prevederile Regulamentului nu intrau în vigoare din momentul semnării lui de către împărat sau anunțului public făcut la 5 martie 1861 în parohii. Regulamentul prevedea că în decurs de 2 ani foștii iobagi/robi nu aveau dreptul de a pleca de la fostul moșier, fără acordul lui, cu excepția câtorva cazuri stipulate în Regulament (art. 12, 14 și 20)². Regulamentul stabilea condițiile în care foștii iobagi care au muncit pe pământurile moșierului puteau încheia cu moșierul anumite înțelegeri benevole cu privire la mărimea lotului, a boierescului și dărilor pe care aceștia urmau să le îndeplinească. Cei care nu doreau să încheie contracte benevole cu moșierii, urmau să se folosească de terenurile agricole și de pășuni de rând cu țărani, în cazul când ultimii locuiau pe moșie în bază de contract; în caz contrar acestea urmau să se conformeze Contractului Normal. Însă, puțini din țiganii basarabeni se încadrau acestor articole, din considerentul că marea lor majoritate n-au fost încadrați în lucrările agricole, pe proprietățile moșierilor și luceau mai mult în curtea moșierului îndeplinind obligațiile de bucătar, grăjdar, grădinar, vizitiu etc.

Persoanele eliberate din sistemul de dependență, puteau să se folosească de gospodăria personală, fără a dispune de un lot agricol, fiind obligate să plătească pentru lotul de pe lângă casă, în baza unui acord benevol cu moșierul, iar în cazul absenței unui asemenea acord, urmau să plătească anual câte 3 ruble pentru fiecare curte, fiind scutite de alte dări în folosul moșierului. Moșierul îl putea folosi în alte munci numai în baza unei angajări benevole.

Unele articole din Compartimentul doi al Regulamentului aveau tangență directă cu țigani, deoarece se refereau la oamenii de la curte, în categoria cărora intrau și țiganii. Conform prevederilor acestor articole țiganii, care până la emiterea Regulamentului, n-au fost în serviciu, sau n-au deținut funcții în gospodăria moșierului, aveau dreptul, ca în perioada de doi ani, de la confirmarea Regulamentului, să primească pașapoarte, eliberarea cărora nu depindea de voința moșierului sau a obștii satești. În condițiile când oamenii de la curte achitau pentru un an înainte dările de stat și cele obștești și plăteau moșierului, dijma în bani: câte 3 ruble – pentru fiecare bărbat apt de muncă și câte 2 ruble – pentru fiecare femeie aptă de muncă.

Moșierul putea încredința oamenilor de la curte, în perioada de 2 ani, anumite funcții sau munci în gospodărie sa, aceștia fiind asigurați cu întreținerea de altă dată din partea moșierului (hrană, îmbrăcăminte, încăpere și căldură) și salarii bănești: bucătarului, vizitiului sau lacheului – nu mai puțin de 36 de rub. anual, iar argatului, ciobanului, cameristei sau spălătoresei – nu mai puțin de 20 de rub. anual. Banii urma să fie plătiți acestor persoane în patru termeni, adică după expirarea fiecărui trei luni.

În plus moșierii nu aveau dreptul să se înțeleagă cu alte persoane pentru suplinirea activităților oamenilor de la curte, fără acordul acestora. În cazul unor asemenea încalcări oamenii de la curte, la cererea lor, puteau fi eliberați de îndatoririle față de moșier. În perioada de doi ani de la confirmarea acestui Regulament, moșierul era obligat să-i întrețină pe oamenii de la curte, care fiind bătrâni, minori, bolnavi nu erau apti de muncă.

În pofida faptului că oamenii de la curte făceau parte din cadrul comunităților satești (art. 3), timp de 3 ani de la emiterea Regulamentului, aceștia nu puteau fi impuși responsabilității colective din partea obștei satești privind prestațiile față de moșier. Responsabilitatea pentru acest sistem de prestații o aveau oamenii de la curte personal, în cadrul localității. De achitarea la timp a prestațiilor oamenilor de la curte, în perioada de timp stipulate de Regulament, era responsabil moșierul⁴.

Compartimentul trei al Regulamentului prevedea modalitatea de încetare/întrerupere a relațiilor dintre moșier și șerbul/robul eliberat. Regulamentul prevedea că în cazul acordului moșierului, persoana eliberată de dependența iobăgistă, era scutită de obligațiunile lui față de moșier, putea să se transfere în altă localitate, să se înscrie în alte comunități satești; fără acordul moșierului aceasta putea să întrerupă relațiile cu moșierul dor în următoarele cazuri: **1.** când foștii șerbi agricultori (țiganii, de regulă, nu intrau în această categorie) dorea să se transfere pe pământurile care le aparțineau sau urmau să le cumpere și care aveau o suprafață nu mai mică de 4 fâlci; **2.** în cazul în care proprietarul nu dispune de pământ sau avea un lot insuficient pentru al putea împroprietări pe iobagul eliberat; **3.** în cazul când moșierul nu-l putea întreține sau nu-i putea plăti

¹ ПСЗРИ. Собр. II, т. XXXVI, отд. первое, 1861, №36673, СПб., 1863, с. 395.

² *Ibidem*, p. 396-397.

³ *Ibidem*, p. 396.

⁴ *Ibidem*, p. 396-397.

pentru munca prestată, sau îl va da în folosință, împotriva voinței lor, altor proprietari; 4. în cazul în care femeia de la curte se va căsători cu o persoană ce nu era din această categorie socială (cunoaștem cazuri de căsătorii dintre țigani/țigance și românce/români)¹.

În cazul transferării șerbului/robului eliberat în alte comunități sătești sau alte stări sociale, în perioade de doi ani stipulată de Regulament, acestora li se acorda un certificat de eliberare din partea moșierului, sau în alte cazuri de administrația locală, cu acordul Mareșalului județean al Nobilimii. Cei care nu vor încheia înțelegerii benevole cu moșierul puteau rămâne în localitățile lor în baza prevederilor vechi. În cazul în care iobagii eliberați doreau să iasă din obște puteau liber să-și vândă construcțiile de pe acele loturi.

După expirarea termenului de doi ani, persoanele eliberate de dependență aveau câteva opțiuni: să rămână în continuare la moșier, în baza unui acord de angajare benevol; să se transfere în alte societăți sătești sau orășenești; să rămână pe aceeași moșie și se transforme în agricultor. În cel din urmă caz, moșierul urma să-l asigure pe țăran cu material forestier pentru construcția casei și să-i acorde un lot de pământ în condițiile stipulate de lege (art. 8 și 9)².

Compartimentul IV al Regulamentului reglementa sistemul de impozitare a persoanelor eliberate de dependența iobăgăstă. În cazul nostru, ne interesează mai mult articolele ce vizează persoanele de la curte, unde, de regulă, se regăseau țiganii. Regulamentul prevedea că în cazul în care aceste persoane, erau scutite de îndeplinirea datoriilor obligatorii față de moșier, înainte de expirarea termenului stabilit de Regulament, ele vor fi eliberate, până la expirarea acestui termen, de toate taxele și încasările, prestațiile în bani și natură, inclusiv și de sistemul de recrutare. După expirarea acestui termen, de privilegii vor beneficia doar acei din oamenii de la curte, care vor fi înscrși în obștile sătești sau de plasă – durata privilegiilor fiind de șase ani, iar cei care vor fi înscrși în societățile orășenești – în decurs încă de doi ani, începând de la data expirării termenului de doi ani. După expirarea termenului de doi ani, fiecare persoană de sex masculin, aptă de muncă, de la vârsta de 18 și până la 45 de ani va fi impusă unei taxe, în valoare de o rublă, pentru asistența publică: întreținerea bătrânilor, invalizilor, orfanilor etc.³

Singurul articol care se referea la țigani prevedea că: „țiganii nomazi care își vor găsi un loc de trai sedentar, vor fi eliberați pe o perioadă de trei ani de toate impozitele și prestațiile de stat”⁴.

Ultimul capitol al Regulamentului includea 8 articole și prevedea modalitățile de transpunere în viață a acestuia. În decurs de două luni textul Regulamentului urma să fie tradus în limba moldovenească, tipărit și adus la cunoștință administrației locale și proprietarilor de iobagi. Mareșalii județeni ai Nobilimii, starostii sătești, asistați de funcționarii poliției locale urmau să aducă la cunoștință iobagilor, în prezența stăpânilor, administratorului sau posesorului, condițiile de eliberare stipulate în Regulament. Persoanele eliberate, în decurs de un an, rămase cu locul de trai în localitățile ne prevăzute de recensământul IX fiscal al populației, cu acordul moșierului sau prevederilor regulamentare, urmau să fie înscrși în locurile lor de trai. Proprietarii urmau să prezinte judecătorilor județene informații detaliate cu privire la locul de trai al persoanelor eliberate. Informațiile date erau prezentate Administrației Financiare a Basarabiei, pentru ca persoanele care și-au schimbat viza de reședință să fie excluse din recensământul X fiscal al populației și a le înscrie la locul nou de trai.

Foștii iobagi din Basarabia, care din diverse considerente n-au fost incluși în recensământul X fiscal al populației, în decurs de un an, de la data publicării Regulamentului, urmau să se înscrie în comunitățile sătești alese, timp în care nu erau supuși anumitor taxe pentru înscrieris.

Documentele publicate de Comitetul Statistic al Basarabiei ne permit să facem o analiză succintă a situației acestor două categorii sociale după aplicarea în Basarabia a Regulamentului din 1861, date sistematizate în Tabelul 1.

Tabelul 1

Numărul nobililor și țiganilor eliberați (persoane de ambele sexe) din Basarabia în 1861*

Județele	Numărul total al populației	Inclusiv: nobili**	Raportul, în %	Foști țigani șerbi			Raportul, în %
				De la curte	Alați în posesie	Numărul total	

¹ *Ibidem*, p. 397.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 398.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 398-399.

Chișinău	201741	3452	37,6	1262	2462	3724	34,6
Orhei	116374	1194	13,0	1189	984	2173	20,1
Iași	115170	798	8,6	1828	161	1989	18,5
Soroca	118355	856	9,3	1251	440	1691	15,7
Hotin	172205	1564	17,0	292	875	1167	10,8
Bender	110358	281	3,1	40	-	40	0,4
Akkerman	156473	1048	11,4	4	-	4	0,04
Numărul total	990676	9193	100,0	5866	4922	10788	100,0

* *Записки Бессарабского областного Статистического Комитета*. Том первый, Кишинев, 1864. Изданный под редакцией Д.Члена Комитета А.И. Егунова, р. 15, 26-27.

** Nobili de viță și nobili personali.

Datele sistematizate în Tabelul 1 atestă la 1861 în Basarabia erau înregistrați 970676 de locuitor de ambele sexe, inclusiv 9193 (0,9%) – reveneau nobililor și 10788 (1,1%) – țiganilor, ce atestă faptul că ambelor stări sociale le revenea un număr destul de mic – 2% din numărul total al populație.

Cei mai mulți nobili erau înregistrați în județele de nord și centru ale Basarabiei: 3452 (37,6%) – în județul Chișinău, 1564 (17%) – în județul Hotin, 1194 (13%) – în județul Orhei, 1084 (11,4%) – în județul Akkerman, 856 (9,3%) – în județul Soroca, 798 (8,6%) – în județul Iași și 281 (3,1%) – în județul Bender.

Cei mai mulți țigani erau înregistrați în județele Chișinău – 3724 (34,6%) persoane, Orhei – 2173 (20,1%), Iași – 1989 (18,5%), Hotin 1167 (10,8%), Bender – 40 (0,4%) și Akkerman – doar 4 (0,04%) persoane.

Datele tabelului atestă că numărul țiganilor care erau în proprietatea nobililor din Basarabia, lucrau în curtea moșierului sau se aflau în posesie, era mai mare ca cel al proprietarilor, raportul constituind 9193 (46%) nobili și 10788 (54%) țigani.

Cele relatate supra ne permit să concluzionăm că reforma agrară din 1861 nu a schimbat substanțial situația țiganilor șerbi, din simplu motiv că o mare parte dintre ei (în special, curtenii și hoinarii) nu s-au ocupat niciodată de sine-stătător cu agricultura și, evident, după ce au fost eliberați, urmau să fie incluși în obștile sătești, să se ocupe cu agricultura și să treacă la modul sedentar de viață, ce a constituit o mare problemă, ca rezultat aceștia au sporit rândurile țiganilor nomazi, meșteșugarilor și lăutarilor.

Din păcate, Regulamentul care a impus moșierii și mănăstirile să-i elibereze pe țiganii din Basarabia n-a rezolvat problemele legate de modul de viață și statutul acestei categorii de populație. Probleme de bază legate de modul tradițional de viață al țiganilor, integrarea acestei noi populații libere din Basarabia s-a dovedit mult mai grea decât s-a crezut la început. Țiganii se acomodau greu noilor condiții de viață, ce confirmă lucrările care supun analizei situația lor în perioada interbelică.

Concluzii

Analiza izvoarelor inedite de arhivă și a literaturii monografice ne permit să concluzionăm că după anexarea, în 1812, a teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus, administrația imperială a păstrat statutul lor de altă dată a țiganilor, de persoană aservită/rob (până la 1861) ca și cei din Moldova de peste Prut (1844, 1855).

Conform *Regulamentului din 1818*, țiganii erau împărțiți în două categorii: țiganii care aparțineau statului/coroanei, aceștia fiind supravegheați nemijlocit de către Guvernul Regional, și țiganii șerbi/robi, care aparțineau nobililor, mănăstirilor, boiernașilor, mazililor, negustorilor etc. și care depindeau direct de aceste categorii sociale.

Țiganii erau percepuți, de către nobilii basarabeni drept niște ființe ce le aparțineau și urmau să-i slujească, îndeplinindu-le orice capriciu. În gospodăria moșierului, țiganii nu se ocupau cu agricultura, însă erau folosiți în calitate de vizitii, bucătari, fierari, feciori de casă etc.

Înțelegerea raporturilor dintre nobili și robii țigani, dintre stat (funcționari) și robii țigani, dintre mănăstiri și robii țigani etc. urmează a fi privită prin prisma identității și alterității, altfel spus, *Noi* și *Ceilalți*, care constituie axa care caracterizează esența raporturilor interumane, reprezentând, de fapt, starea morală a societății basarabene în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Nobilii, statul (în persoana funcționarilor), mănăstirile etc. și-au construit pe parcursul secolelor în imaginar identitatea proprie, și și-au elaborat anumite reprezentări despre alterități, asumându-și distribuția de roluri și poziții în cadrul societății, pentru ei și alte categorii sociale (Ceilalți), reieșind din nivelul de avere și statutul dominant/privilegiat deținut în societate. Ca

rezultat, moșierii basarabeni și-au modelat conștiința despre *alții* reieșind întotdeauna din conștiința despre *sine*. De regulă, aceștia și-au formulat discursuri despre *Ceialți* (*în cazul nostru țigani*), mai puțin amabile, de cele mai multe ori destul de categorice și dure, disprețuindu-i și neglijându-i, reieșind din propria identitate, cea a proprietarului, a stăpânului.

În plus, în Basarabia, raportul dintre nobili și țigani analizat prin prisma relației Centru și Periferie, stăpân și rob s-a dovedit a fi destul de accentuat: în Rusia – iobăgia, în Basarabia – robia. În acest caz, de rând cu identitatea etnică a țiganului se afirmă și identitatea lui socială – cea de rob, iar după 1861, cea de liber, dar care se integra destul de anevoios în cadrul societății, din considerentul că identitatea socială era acordată individului grație locului, funcției, rolului, statutului care îi revenea în societate, iar aceste trăsături erau greu de a le defini și a le identifica cu țiganii, chiar și după emancipare. În plus, rolurile acestor două categorii de populație erau, diametral opuse/contrare, *prima* – nobilimea, constituia elita aristocratică a societății basarabene, iar *ultima*, țiganii – starea de jos, cea mai săracă și dezavantajată. De aici, norme specifice de acțiune, de comportare, de gândire, precum și reprezentări despre mediul înconjurător, viață, moarte, spațiu, timp etc. și modele cotidiene radical diferite.

Emanciparea țiganilor robi basarabeni s-a desfășurat în baza Regulamentului emis prin decretul Senatului din 2 martie 1861, care stipula că sistemul de iobăgie/robie a fost suprimat pentru totdeauna în Basarabia. Țiganilor eliberați din această dependență li se acordau drepturi similare țăranilor liberi înscriși în obștile sătești și celor așezați pe pământurile moșierești. Persoanele eliberate din sistemul de iobăgie, inclusiv țăranii de la curte (mulți din aceștia în Basarabia fiind țigani), urmau să fie înscriși în categoria țăranilor liberi din cadrul obștilor sătești, precum și pe pământurile moșierești și mănăstirești, în acele localități, unde aceștia au fost înscriși. Întreaga avere mobilă a foștilor iobagi/robi, obținută, până la emiterea acestui Regulament, atât de ei, cât și cea acordată, pe parcursul anilor, de către proprietari, devenea proprietatea personală a acestora; cât privește averea imobilă, obținută până la emiterea Regulamentului, țiganii beneficiau de drepturile, stipulate în articolele privind situația generală a țăranilor, eliberați din dependența iobăgăstă.

Însă, Regulamentul din 2 martie 1861 nu a schimbat substanțial situația și statutul țiganilor din Basarabia, din simplu motiv că o mare parte dintre ei (în special curtenii și hoinarii) nu aveau deprinderi de agricultori, s-au acomodat greu în cadrul comunităților sătești unde erau înscriși și modului sedentar de viață, de cele mai multe ori au fost primiți rece de săteni, ca rezultat o parte din ei sau transferat în orașe și târguri, sporind rândurile meșteșugarilor, lăutarilor, lucrătorilor sezonieri etc. Ca rezultat, problemele legate de modul tradițional de viață al țiganilor, integrarea acestei noi populații libere din Basarabia în cadrul vieții rurale și urbane s-a dovedit mult mai grea decât s-a crezut la început.

Bibliografie:

1. ANRM, F. 123, inv. 1, d. 25, f. 44.
2. ANRM, F. 3, inv. 1, d. 761, p. III, f. 645, 656-656 verso.
3. ANRM, F. 3, inv. 1, d. 931, p. III, f. 421, 428.
4. ANRM, F. 88, inv. 1, 1836, d. 539, f. 8-8 verso.
5. ANRM, F. 88, inv. 1, d. 100, f. 191-191 verso.
6. Arhiva de Stat din regiunea Odesa (ASRO), F. 1, inv. 249, d. 201, b-37, f. 1-4.
7. I.Duminica, Romii/țiganii din Republica Moldova: o comunitate etnoculturală inedită în spațiul tradițional istoric carpato-danubiano-pontic. În: Akademos, nr. 3 (34), septembrie, 2014.
8. А.Накю, Бессарабская область в историческом, экономическом и статистическом отношении (рукопись), Кишинев, 1879.
9. В.С. Зеленчук, Население Бессарабии и Поднепровья в XIX в. (Этнические и социально-демографические процессы), Кишинев, 1979.
10. В.С. Зеленчук, Население Бессарабии и Поднепровья в XIX в..
11. В.С. Зеленчук, Население Бессарабии и Поднепровья в XIX в.
12. Полное собрание законов Российской империи (ПСЗРИ), Собр. II, т. XIX, отд. первое, 1839, №11912, СПб., 1840.
13. ПСЗРИ, Собр. II, т. XIX, 1844, отд. первое, №18526, СПб., 1845.
14. ПСЗРИ, Собр. II, т. XVIII, 1843, отд. первое, №17044, СПб., 1844.
15. ПСЗРИ, Собр. II, т. XXXVI, отд. первое, 1861, №36657, СПб., 1863
16. Я.С. Гросул, Крестьяне Бессарабии (1812-1861 гг.), Кишинев, 1956.